

منظوم

سیرتعالی، نقش شهری و اصول شکل گیری

حمیدرضا بیحانی

عضو هیأت علمی دانشگاه کاشان

مریم رضائی پور

پژوهشگر پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

دانشگاه کاشان

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

سرشناسه: جیحانی، حمیدرضا، ۱۳۹۹ -
عنوان و نام پدیدآور: منظر باغ، سیرتجس، تناسلی، مهری و اصول شکل‌گیری / نویسنده حمیدرضا جیحانی، مریم رضایی‌پور
مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات - کاشان: دانشگاه کاشان، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری: ۱۸۰ ص.: مصور
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۱۸-۹۳-۲: ۲۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
موضوع: باغ‌سازی، منظر
موضوع: باغ‌ها - ایران - ساختار
شناسه افزوده: رضایی‌پور، مریم، ۱۳۶۰ -
شناسه افزوده: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
شناسه افزوده: دانشگاه کاشان
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ م ۹ج/ SB۴۷۳
رده‌بندی دیویی: ۷۱۲/۶
شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۶۰۳۵۱

تیرش: ۱۰۰۰

عنوان: منظر باغ / سیر تحول، نقش شهری و اصول شکل‌گیری
ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات دانشگاه کاشان
نویسنده: حمیدرضا جیحانی (عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان)، مریم رضایی‌پور
صفحه آرا و طراح جلد: ابوالفضل جهان‌مهر
خوشنویسی: رضا مسعودی‌نژاد
ویراستار: معصومه عدالت‌پور
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶
شمارگان: نسخه ۱۰۰۰
قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال
چاپ، صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه باقری
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۱۸-۹۳-۲

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و دانشگاه کاشان محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
صندوق پستی: ۱۴۱۵۵-۶۲۷۴. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳ دورنگار: ۸۸۹۰۳۰۷۶ email:nashr@ricac.ac.ir

پیش‌گفتار

در نبود نمونه‌های باقی‌مانده قابل‌توجه و دست‌نخورده‌ای که اصلی‌ترین خصوصیات منظرسازی و باغ‌سازی و شکلی اصیل از باغ را برای ما آشکار کنند و همچنین در برابر مکتوبات پرشماری که گاه بی‌توجه به خصوصیات باغ‌ها در فلات ایران، برای همه نسخه‌های ازپیش‌پیچیده دارند، در این کتاب به متون و اسناد و تصویرهای تاریخی مراجعه شده است؛ جایی که تصویر باغ‌ها از زوال مبرا است و پیش‌فرض‌های معمول مطالعات باغ نیز در آن جایگاهی ندارد. نویسندگان تلاش کرده‌اند تا براساس آنچه از منابع تاریخی قابل‌برداشت است، چارچوبی را تدوین کنند که گمان می‌برند باغ‌ها در آن شکل می‌گرفته و توسعه می‌یافته‌اند. فرض بر این بوده است که یافته‌ها به کار امروز بیایند و مقدمه‌ای برای بهره‌گیری از ارزش‌های منظرسازی در مطالعه، طراحی منظر یا حفاظت از صورت‌های گوناگون باغ‌های تاریخی باشند.

تحقیق حاضر به دنبال آن است تا ارزش ملی ملموس و ناملموس باغ‌سازی و سیر تحول آن را از هرات تا اصفهان مطالعه کند. برای نیل به مقصود، نویسندگان تلاش کرده‌اند براساس منابع منتخب، باغ‌سازی مقارن سده‌های دهم و یازدهم هجری قمری را در شهرهای هرات و قزوین و اصفهان مطالعه کرده و از طریق تأکید بر مشترکات، الگویی را برای فهم چگونگی شکل‌گیری منظر باغ شناسایی کنند. این الگو می‌تواند به مثابه راهکاری برای طراحی‌های امروزی در نظر گرفته شود و با به فرم بهتر از چگونگی شکل‌گیری باغ‌ها، سیر تحول آن‌ها و نقشی که انواع گوناگونشان در شهر بر عهده داشته‌اند، یاری رساند.

این پژوهش با حمایت پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات به انجام رسیده است. متن کتاب حاصل افزودن برخی قسمت‌ها و ویرایش‌های بعدی است. دکتر مهرداد قیومی بیدند، در ابتدای پیش‌کش، نظارت بر آن را با دقتی که فقط از ایشان می‌توان سراغ گرفت، بر عهده داشته و نویسندگان را در سبک دقیق و بینش عمیق خود بهره‌مند کرده‌اند. پس از پایان پژوهش و پیش از آنکه گزارش شکل کتاب به خود بخیرد، دکتر محمد منصور فلامکی با شکیبایی، متن را مطالعه و دیدگاه‌های اصلاحی خویش را بیان کرده‌اند. در اینجا لازم است به لطف استادان گرامی قدردانی شود. نویسندگان از پژوهشگاه و پژوهشکده هنرهای سنتی-اسلامی برای پشتیبانی و مرمت‌گرفته سپاسگزارند و از حسن نظر و توجه دکتر عباس مقتدایی رئیس وقت پژوهشکده و همچنین مدیر و دست‌اندرکاران گروه معماری اسلامی، دکتر مریم قاسمی، دکتر ریحانه‌السادات سجاد و مهندس لیلا سرتیپ‌زاده قدردانی می‌کنند. انجام این تحقیق بدون نسخه‌ها و نگاره‌ها و تصویرهای به‌کارگرفته‌شده ممکن نبوده است. لذا لازم است از مراکزی که نسخه‌ای را در اختیار نویسندگان قرار داده و امکان تهیه کپی آن را فراهم کرده‌اند یا از تصویرهای ایشان استفاده شده است، قدردانی شود؛ به‌خصوص کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه و موزه ملی ملک و کتابخانه کاخ گلستان در تهران، کتابخانه مؤسسه دامپرتون اوکس و موزه‌های فریر و سکلیر مؤسسه اسمیتسونیان در واشنگتن دی‌سی، کتابخانه ون‌پلت دانشگاه پنسیلوانیا، موزه متروپالیتن نیویورک و کتابخانه بریتانیا. همچنین لازم است از دکتر فرهاد تهرانی برای در اختیار قرار دادن پاره‌ای تصاویر از جمله نقشه‌های تبریز قدردانی شود. نویسندگان در پایان لازم می‌دانند از انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و دانشگاه کاشان و همراهی ایشان برای انتشار این کتاب تشکر کنند.

حمیدرضا جیحانی

دانشگاه کاشان

مریم رضانی‌پور

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

پاییز ۱۳۹۶

فهرست

۱۱	مقدمه: نگاهی به پژوهش
۱۵	فصل نخست: طرح باغ به روایت ابونصیر هروی
۱۷	۱-۱. متن روضه هشتم ارشاد ارزاعی
۲۱	۲-۱. چهارباغ هروی به روایت صرح‌های بازمانده
۲۷	۳-۱. تصویری از چهارباغ هروی
۳۰	۴-۱. جایگاه طرح هروی در هرات سده بیستم هجری قمری
۳۵	فصل دوم: پیش‌زمینه‌های شکل‌گیری دارالسلطنه قزوین، سده شانزدهم و تیریز سده دهم هجری قمری
۳۷	۱-۲. هرات و نقش رو به گسترش خیابان
۴۵	۲-۲. تیریز و جایگاه بی‌بدیل یک میدان
۵۷	فصل سوم: باغ صفوی به روایت عبدی‌بیگ شیرازی
۵۹	۱-۳. مثنوی روضه‌الصفات
۶۱	۱-۱-۳. «آغاز صفت باغ مبارک سعادت‌آباد»
۶۲	۲-۱-۳. «صفت ارشی‌خانه و حوض میان آن که در چهارسوی وسط باغ واقع است»
۶۵	۳-۱-۳. «صفت سرحوض و ایوان»
۶۸	۴-۱-۳. «صفت باغ امام علیه‌السلام به سرکاری شاه‌قلی خلیفه‌مُهردار»
۷۰	۵-۱-۳. «صفت باغ میرعلی کسکنی»
۷۰	۶-۱-۳. «صفت باغ که تالار در میان دارد»
۷۱	۷-۱-۳. «صفت باغ مرادی‌بیگ»
۷۱	۸-۱-۳. «صفت باغ حسن‌بیگ یوزباشی»
۷۲	۹-۱-۳. «باغ عبدالله‌خان» و «باغ بدرخان»
۷۲	۱۰-۱-۳. «باغ قورچی‌باشی و تالاری که به سرکاری سعداً مسعوداً اتمام یافته»
۷۳	۱۱-۱-۳. «صفت قطعات جانب مغرب باغ به تفصیل و عمارات آن»
۷۴	۱۲-۱-۳. «صفت باغ بهرام‌میرزا و خانه شروانی»
۷۵	۱۳-۱-۳. «صفت صفه و ایوان غربی و حوض و تالار و دکان و باغ سرحوض»
۷۷	۱۴-۱-۳. «صفت باغ سیدبیگ» و «صفت باغ شاه نعمت‌الله»
۷۸	۱۵-۱-۳. دیگر باغ‌های جانب غربی

۷۸	۲-۳. مثنوی دوحه‌الازهار
۷۸	۱-۲-۳. «صفت خیابان»
۸۰	۲-۲-۳. «صفت حاشیه و خیابان‌های باغ»
۸۱	۳-۲-۳. «صفت ایوان شمالی»
۸۱	۴-۲-۳. «خطاب به ایوان شمالی»
۸۲	۵-۲-۳. صفات روضات و باغات جانب شرقی و غربی
۸۲	۶-۲-۳. «صفت خانه شروانی و ایوان‌های زیرین و بالا»
۸۴	۲-۳. مثنوی جنة‌الثمار
۸۶	۴-۳. مثنوی زینت‌الاوراق
۸۸	۵-۳. مثنوی صحیفة‌الاخلاص
۹۱	قسم چهارم: باغ و باغ‌سازی در اصفهان صفوی
۹۴	۱-۴. باغ‌های اصفهان
۱۰۴	۲-۴. میدان نقش جهان
۱۰۹	۳-۴. خیابان چهارباغ
۱۱۱	۴-۴. میدان و خیابان: نگاهی به نمونه‌های صفوی، از قزوین تا اصفهان
۱۲۳	فصل پنجم: اصول، شکل‌گیری، منظر
۱۲۵	۱-۵. خوانش منظر و ریشه‌های تاریخی شیرازی
۱۲۷	۲-۵. وضع: موقعیت و استقرار
۱۲۹	۱-۲-۵. حدود مرز حریف سده
۱۳۳	۲-۲-۵. استقرار بر مبنای الگو
۱۳۵	۳-۲-۵. تأثیرگذاری عناصر منظر
۱۳۷	۳-۵. طرح مایه‌ها
۱۳۷	۱-۳-۵. توازن
۱۴۹	۲-۳-۵. تنوع
۱۵۴	۳-۳-۵. نقاط عطف
۱۶۱	۴-۵. مفاهیم
۱۶۲	۱-۴-۵. مفاهیم نمادین
۱۶۳	۲-۴-۵. مفهوم طبیعت
۱۶۵	۳-۴-۵. مفهوم قدرت

۱۷۱	نتیجه
۱۷۵	کتاب‌نامه

مقدمه: نگاهی به پژوهش

باغ‌ها برای سده‌های متمادی در مرکز توجه بوده‌اند و در مقیاس‌های گوناگون و احتمالاً اشکال و گونه‌های متفاوت ساخته می‌شده‌اند. با وجود تخریب و تغییر شکل بسیاری از باغ‌های تاریخی، بخش‌های قابل‌ملاحظه‌ای از این فضاهای طراحی‌شده تا سده حاضر باقی مانده است تا شاهدهی بر میراث تاریخی ما در طراحی فضای باز و ترکیب آن با دیگر گونه‌های فضای معماری باشد. طرح جذاب باغ‌ها و اهمیتی که ممکن است به دلیل هم‌نشینی آن‌ها با بناهای مهم برایشان تصور شود، باعث شده است که این فضاها همواره منشأ الهام باشند. از این رو، طراحی باغ و یا ارجاع به آن برای طراحی یک فضای باز، هنوز هم مورد توجه است.

با وجود برخی نمونه‌های معاصر باغ‌سازی که نتیجه کارشان فضایی ارزشمند و ملهم از گذشته است و در عین حال روحیه‌ای از یک باغ تاریخی دارد، به نظر می‌رسد بسیاری از نمونه‌های دیگر، چیزی فراتر از یک تقلید نیستند؛ تقلید از فضایی که ممکن است به دینی فهم نشده باشد. علت را باید در نوع نگاه به باغ طی مطالعات یکصد سال گذشته دانست؛ زمانی که در مطالعات این حوزه، بیش از حد نیاز بر یکسانی خصوصیات سرزمین‌های اسلامی و جوامع درون آن‌ها تأکید شده است. مطالعاتی که این قبیل که پرشمار نیز بوده‌اند، گاه برداشتی سطحی و در بسیاری از موارد، نگاهی کلیشه‌ای به باغ داشته‌اند.

مطالعات ذکر شده گاه باغ را تصویری از بهشت می‌دانست و گاه با پررنگ کردن نقش یک نظم هندسی یا چارچوبی بیش از اندازه نظام‌مند، بر موضوعاتی تأکید بیش از حد کردند که ابعادی خاص و نه همه جنبه‌های فضای باغ را معرفی می‌کنند. این دو چارچوب مطالعاتی ذکر شده شباهت به هم نیستند و از جمله، وجه مشترکی دارند که تأکید بر وجود یک الگوی اصلی یا مرجع است. این مشکل در حذف آن از باغ‌های تاریخی برجای مانده نیز وجود دارد. بقایای بسیاری از باغ‌ها چنان مورد مداخله قرار گرفته یا می‌سیرند که گویا باغ، فضایی سفت و سخت و منجمد است که همه اجزای آن براساس نظام‌هایی مشخص و قالبی شناخته شده از پیش مشخص می‌شود و هرگونه کوتاهی در احصای نظم و هندسه فرض شده، ارزش‌های فضا را فرومی‌کاهد. مشکل اصلی اینجاست که اگر این روایت‌ها صحیح دانسته و دنبال شوند، نتیجه جز باغ‌هایی یک‌شکل و ملال‌آور نخواهد بود؛ موضوعی که با روح متنوع هنر و معماری ایرانی نسبتی ندارد؛ به‌ویژه که باغ‌ها معمولاً به‌طور بی‌واسطه‌ای، بخشی از آن دسته از ویژگی‌های سرزمینی هستند که همواره الهام‌بخش تنوع و گوناگونی اشکال و موتیف‌ها و الگوها بوده‌اند.

بنابر آنچه گفته شد، این پرسش مطرح است که چه اصولی بر شکل‌گیری منظر و طرح یک باغ تأثیر داشته‌اند که نادیده گرفتن آن‌ها به مخدوش شدن ارزش‌های فضای یادشده منجر خواهد شد. به بیان دیگر، فارغ از الگوی اولیه و درک ما از آن‌ها، منظرسازی در فضای باز طراحی‌شده به‌طور عام و باغ به‌طور خاص، چه ویژگی‌هایی را دارا بوده است. این مطالعه در پی یافتن پاسخی برای این پرسش است و برای پاسخ‌گویی بر دو سده دهم یازدهم هجری قمری تمرکز می‌کند. علت انتخاب این دوره، برخی خصوصیات آن است. در دوره یادشده، اطلاعاتی همراه با جزئیات در دست است، شکل‌های تکامل‌یافته‌ای از باغ‌سازی قابل‌ردیابی است و منابع موازی، امکان پرداختن به این شکل‌ها را فراهم می‌کند. علاوه بر این، نمونه‌های ساخته‌شده‌ای از دوره یادشده هنوز باقی مانده‌اند و امکان بررسی فضای آن‌ها میسر است.

روش تحقیق این مطالعه بر مفروض‌انگاشت تأثیر و تأثرهای هنری در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی استوار است. در یک دوره زمانی محدود تلاش می‌شود تا خصوصیات برخی باغ‌ها در هرات و قزوین سده دهم مطالعه شود و نتایج آن با نمونه‌های باقی‌مانده یا قابل‌شناسایی در اصفهان سده یازدهم مقایسه شود. از آنجایی که نمونه‌های کاملی برای مطالعه وجود ندارد، شناخت باغ‌سازی سده دهم و از جمله باغ‌های منتخب از هرات و

قزوین، بر متون تاریخی و ادبی استوار بوده است. این تحقیق برای ایجاد شناختی از سیر تحول باغ‌سازی در دوره موردنظر، علاوه بر هرات و قزوین و اصفهان، نیم‌نگاهی نیز به تبریز دارد؛ لذا می‌توان این تحقیق را بر مطالعه باغ‌سازی و نمونه‌ها و تصویرهای باقی‌مانده از آن در شهرهای مهمی استوار دانست که هرکدام برای دوره‌ای پایتخت و مرکز تحولات باغ‌سازی بوده‌اند. منابع اصلی تحقیق برای شناخت قزوین، سروده‌های عبدی‌بیگ شیرازی در خمسه جنات عدن است که در دهه ۹۶۰ ق سروده شده است. هرچا که لازم بوده، منابع تاریخی و یا مطالعات پیشین استفاده شده‌اند. در اینجا برای روشن‌شدن وضعیت باغ‌سازی در هرات سده دهم، یکی از محدود دستورالعمل‌های منحصر به فرد باغ‌سازی مطالعه شده است. این دستورالعمل، روضه هشتم رساله ارشادالزراعه ابونصر هروی است. او این کتاب را در هرات نوشته و خود او نیز چنان‌که از نامش پیداست، اهل همان‌جا بوده است. کتاب در سال ۹۲۱ ق نوشته شده است؛ اتفاقاً این همان سالی است که طهماسب دوساله از جانب پدر قدرمندش، شاه اسماعیل صفوی، حاکم هرات شد و عبدی‌بیگ شیرازی در تبریز به دنیا آمد. شاه طهماسب در ۹۱۹ ق متولد شد و به سال ۹۲۹ ق، زمانی که ده سال داشت، تاج بر سر گذاشت. این نکته روشن می‌کند که او سال‌های کودکی و نوجوانی را در هرات که آخرین پایتخت تیموریان و از جمله شاهرخ (۷۷۹-۸۵۱ ق) و سلطان حسین بایقرا (۸۴۲-۹۱۱ ق) بوده، گذرانده است. این تحقیق، انتقال ضمنی تجربه‌ها را از هرات به تبریز و از آن به قزوین و سپس به اصفهان مدنظر قرار می‌دهد.

اینچه با چوب‌های مطالعاتی کتاب را شکل می‌دهد، بازسازی تصویرهایی از یک طرح اجرا شده یا توصیف شده است. این تدوین‌ها سپس مطالعه و با یکدیگر مقایسه می‌شوند. تصویرهای موردنظر که نقش مهمی در این مطالعه داشته‌اند، می‌نقشه از خلال برخی منابع قابل‌اخذ هستند؛ اما لزوماً امکان مقایسه میان آن‌ها وجود ندارد و یا این که در برخی موارد همراه است. برای مثال باید تصویر و یا جو کلی باغ درون نگاره‌های نسخه‌های مصور شده را در کنار تصویرهایی که در نقوش فرش قابل‌مشاهده‌اند. اگرچه ممکن است معنا یا درون‌مایه، یکسان تلقی شود، دست‌کم خود تصویر بسیار متفاوت‌اند. علت به‌درستی مشخص نیست. اما تقریباً تصویرهای مسطح و نقشه‌مانند که در فرش بافته می‌شوند، هیچ‌گاه در نگاره‌های ایرانی ترسیم نمی‌شوند. هنوز می‌توان تصویرهای دیگری را نیز اضافه کرد. مثلاً، جای تصویرهای مبتنی بر ترسیم، ممکن است به تصویرهای برگرفته از متن توجه کرد و اینکه چگونه می‌توان آن‌ها را با تصویرهای ترسیم‌شده مقایسه کرد. حتی این احتمال وجود دارد که تصویرهای برآمده از دو متن که یکی در یک نسخه و دیگری توصیف یک باغ ساخته شده است، متفاوت باشند.

در این تحقیق تلاش شده است تا تصویرهای ترسیم‌شده مقایسه از درون منابع مختلف بازسازی شوند. بر همین اساس، سعی شده سنت‌ها و مفاهیم انتقال‌یافته از دربار شاه طهماسب صفوی جست‌وجو شوند. شاه طهماسب در زمان پادشاهی‌اش، بسیاری از هنرمندان هرات و خراسان را به همکاری فراخوانده بود و حامی آن‌ها بود. در این میان، نقش تبریز نباید نادیده گرفته شود. باغ‌سازی تبریز می‌بایست در ادامه سنت‌های ترکمانی آنجا تلقی شود، همان‌طور که شاه اسماعیل شاهنامه مورد تخریب را به همت همان هنرمندان آغاز کرده بود.^۱ در عین حال به نظر می‌رسد طهماسب جوان در تبریز و قزوین بیشتر از باغ‌سازی با کتاب پر کرده و سرگرم ساخت نسخه‌هایی بوده که هرچند از زمان شاه اسماعیل آغاز شده بودند، بلافاصله با هنرمندان هرات پی گرفته شدند (کری و لاش ۱۳۸۴، ۱۸). با وجودی که شاه طهماسب بسیار بیش از پدر به پیوند دادن هنر دو حوزه هرات و تبریز پرداخت، تجارب اصلی باغ‌سازی را که از نیمه سده دهم آغاز شدند، به قزوین موکول کرد.

علاقه طهماسب به انواع هنر و از جمله باغ‌سازی، بر کسی پوشیده نیست؛ این موضوع هم از مجموعه اشعار شاعر دربار عبدی‌بیگ نویدی شیرازی و هم از تصویر صحنه‌های باغ در دو نسخه مصور شده برای او قابل‌فهم است.^۲

۱. نک: مقدمه شیلا کنبی بر شاهنامه طهماسبی: Abū-al Qāsem Firdawsī, Sheila R. Canby and Phil Mariani, 2011, 15-16.

۲. مقصود شاهنامه طهماسبی و خمسه نظامی است که به ترتیب در سال‌های ۹۲۸-۹۴۴ ق (۱۵۲۳-۱۵۳۷ م) و ۹۴۴-۹۵۰ ق (۱۵۳۹-۱۵۴۴ م) در تبریز مصور شده‌اند. بخش قابل‌توجهی از شاهنامه طهماسبی با شماره ۱۹۷۰، ۳۰۱ و ۱۹۷۲، ۱۹۸۳ در موزه متروپالیتن نیویورک و خمسه نظامی با شماره Or ۲۳۶۵ در کتابخانه بریتانیا نگهداری می‌شوند. صدو هجده برگ از شاهنامه یادشده، در موزه هنرهای معاصر تهران محفوظ است. برای اطلاعات بیشتر نک:

Abū-al Qāsem Firdawsī, Sheila R. Canby and Phil Mariani, 2011; Charles Rieu, 1977.

از سوی دیگر، متن هروی بازتاب‌دهنده روح باغ در هرات سده نهم است و براساس شرح خود او، برگرفته از آموزه‌های میرک باغ‌ساز است و دست‌کم براساس نسخه سال ۹۲۷ق که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته، به طهماسب تقدیم شده است. حتی اگر فقط همین نسخه رساله هروی تقدیم طهماسب شده باشد نیز می‌توان رابطه‌ای را میان باغ‌سازی هرات و تبریز و آنچه بعدها در قزوین ساخته شد، تصور کرد. بنابراین، منابع اصلی تحقیق بی‌ارتباط با یکدیگر نیستند و مقایسه شعر عبدی‌بیگ در خمسه جنات عدن با متن کوتاه هروی که خود جایگاه مهمی دارد، سبب فهم بهتر الگوهای ارزشمند باغ‌سازی و خصوصیات باغ‌ها خواهد شد.

درعین حال باید توجه داشت که هر دو متن یادشده متقن و دقیق به نظر می‌رسند. هروی در رساله‌اش، بر تأثیرگذاری میرک بر خود وی نوشته است. با نظر به جایگاه میرک، حتماً باید متن یادشده را واجد ارزش برشمرد. رساله هروی یک دستورالعمل و مشتملاً بر هشت روضه است؛ روضه‌ای هم درباره طرح باغ دارد که یکی از معتبرترین دست‌نوشته‌های برجای‌مانده در این زمینه است. هروی ضمن بیان موجز خود، برخی ویژگی‌های فضایی و ساختاری را در باغ معرفی می‌کند. علی‌گنگ، دادن بخش‌هایی از این روضه که به برداشت‌های گوناگون معاصر منتج شده است، بسیاری از طرح‌های منظرسازی در دوره‌های بعدی و در دربار پادشاهان صفوی از آن‌ها استفاده شده، از طرح او تأثیر پذیرفته‌اند. از سوی دیگر، اینکه توصیفات عبدی‌بیگ نیز توأم با غلو تصور شود، چندان صحیح به نظر نمی‌رسد. دست‌کم مقایسه میان نگاره‌های تشریح‌شده در شعر او و آنچه از نگارگری دوره او در نسخه‌های مصور باقی مانده، نشان می‌دهد عبدی‌بیگ واقعاً با موضوعاتی بی‌نظیر مواجه بوده است. جدای از توصیفات عبدی‌بیگ درباره باغ‌ها، قرین، نوع نگاه او و نحوه خوانشی که از باغ‌ها ارائه می‌دهد، در این تحقیق مدنظر قرار گرفته است. به نظر می‌رسد او، اساس یک انگاره ذهنی مشخص به توصیف موضوعات موردنظر پرداخته و صحیح‌تر اینکه احتمالاً همان زمان خودش را برای چنین توصیفی به کار برده است.

باقی‌ماندن تعدادی از ساختارهای تاریخی در اصفهان، امکان بازشناسی برخی خصوصیات در بخش‌های پیشین و با رجوع به متون و اشعار تاریخی مطالعه شدند، فراهم خواهد کرد. لذا در این مطالعه، برخی باغ‌ها و ازجمله باغ‌های چهل‌ستون و هشت‌بهشت، به‌همراه فضاهایی همچون میدان نقش‌جهان و خیابان چهارباغ، بررسی و مطالعه می‌شوند تا مؤلفه‌هایی که به کمک متن و شعر بازشناسی شدند، در نمونه‌های موجود ارزیابی شوند.

این کتاب پیش از هر چیز، به دنبال دستیابی به آن دسته از اصولی است که در طراحی باغ و در دوره باستان‌شناسی یادشده، مدنظر بوده است. در این پژوهش، بنابر روش تحقیق و منابع به کار گرفته شده، به سیر تحول باغ‌ها و باغ‌سازی نیز توجه شده است و باغ‌ها در بیشتر موارد، در بستر شهری خود بررسی و مطالعه شده‌اند. اصولی که از آن‌ها صحبت شد، بخشی از یک فرایند طراحی تلقی می‌شوند و نتیجه اعمال آن‌ها در ادراک فضا تأثیرگذار بوده است. در این پژوهش تلاش شده است تا به جای محدودکردن مطالعات در سطح نقشه فضاها، موقعیت‌ها و جزئیاتی مدنظر قرار گیرند که به‌هنگام قرارگیری در فضاهای موردبحث، توسط ناظر ادراک می‌شده‌اند؛ زیرا محدودکردن مطالعه باغ به نقشه سبب شده است تا بسیاری از عناصر منظر، طبیعی یا غیر آن، نادیده گرفته شوند. این پژوهش کوشش کرده است تا در بازخوانی تصویرها، نقش این عناصر نادیده گرفته نشود.

این کتاب در یک مقدمه، پنج فصل و یک نتیجه‌گیری تنظیم شده است. مقدمه به طرح مسئله و تعریف موضوع و مبانی تحقیق اختصاص دارد. در فصل نخست، متن روضه هشتم مطالعه می‌شود. فصل دوم زمینه‌های شهری هرات سده دهم و شاید کمی پیش از آن را معرفی خواهد کرد و همین کار از دیدگاه موضوع کتاب برای

تبریز نیز به انجام خواهد رسید. در فصل سوم، نتیجه مطالعهٔ خمسۀ سوم عبدی بیگ، جنات عدن، که بارها خوانده و تفسیر شده، ارائه شده است. فصل چهارم یافته‌های فصل‌های پیش را با نمونه‌هایی در اصفهان مقایسه کرده است. فصل پنجم نیز به تدوین و تبیین اصولی مربوط می‌شود که در شکل‌گیری باغ‌ها نقش داشته‌اند. در انتهای کتاب نیز یافته‌های تحقیق در نتیجه‌گیری کوتاهی معرفی شده‌اند.

www.ketab.ir